

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan
Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri
Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı,
Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005, 366 s.
ISBN 9750200071

Ece ZEHİR TOPKAYA¹

Sosyal bilimler alanında son yıllarda yapılan çalışmalar kabaca tarandığında, giderek artan sayıda araştırmacının ya bütünü ile nitel bir metodolojiyi takip ettiği ya da nicel araştırma metodolojisinin bir tamamlayıcısı ve yordayıcısı olarak kullanıldığı görülmektedir. Aslında bu durum sosyal bilimlerin doğası göz önüne alındığında hiç de şaşırtıcı değil, bilakis bu alanda yapılan araştırmaların varabileceği doğal bir (şimdilik) son nokta olması itibari ile beklenen bir gelişmedir. Çünkü, sosyal bilimler, insan davranışlarını sosyal bir çevrede anlamlandırıp yorumlamayı gerektiren bilim dallarından oluştuğuna göre, alan araştırmaları fen bilimlerindeki gibi olguları etkileyebilecek tüm dış faktörlerden soyutlanmış, (laboratuvar gibi) steril bir çalışma ortamında gerçekleştirilemez. Tam tersine, sosyal bilimlerde tüm olgular ve olaylar yumağından çıkarımlar yapılarak belirli sonuçlara varılmak istendiğinden, diğer bir ifade ile, bir olgu diğer tüm olgu ve olaylar yumağında bir anlam ve değer kazandığından, nitel çalışmalar bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bakış açısından hareket edildiğinde nitel araştırmayı “... araştırmacının kendiliğinden, doğal olarak oluşan olguları tüm karmaşıklığı içinde incelemesi, irdelemesi” olarak ifade etmek mümkündür (Fraenkel ve Warren, 2000: 669). İşte bu bilgi ve beceri isteyen araştırma sürecine hakim olabilmek için gereken alt yapıyı okuyuculara sunmak üzere hazırlanmış bir giriş kitabı niteliğindeki *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*’nin lisans ya da lisans üstü düzeyde öğrenim gören öğrenciler ile araştırmacılar için bir baş ucu kitabı olduğu söylenebilir.

İlk baskısı 2000 yılında okuyucusu ile buluşan kitabın bu geliştirilmiş ve güncelleştirilmiş 5. baskısı toplam 15 bölümden oluşmakta ve sistemli bir şekilde nitel araştırma yöntemlerinin doğuşundan başlayarak her evresini tanıtmakta ve örneklerle somutlamakta.

Bilimsel Araştırma Yöntemlerinde Temel Dönüşümler adını taşıyan birinci bölüm modern bilimsel yaklaşımın kısa tarihçesini ve yaşanan farklılaşmaların sosyal bilimlerdeki araştırma perspektifini nasıl etkilediğini ortaya koyuyor. Bu uzun ve karmaşık süreç hakkında daha fazla bilgi sahibi

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı.
E-mail: ecetopkaya@yahoo.com

olmak isteyen okuyucuların başvurabileceği benzer araştırma yöntemleri kitapları (örneğin Kuş, 2003; Geray, 2004) olmakla birlikte Yıldırım ve Şimşek tarafından kaleme alınan bu ilk bölümde felsefenin bilimsel düşüncüyü ve buna bağlı araştırma yaklaşımlarını nasıl etkilediği son derece yalın bir dille okuyucuya aktarılmış. Özellikle konuya yabancı okuyucuyu kavramlar içine boğmayacak özlü bir anlatım yolu seçilmiş. Rönesans ile başlayan pozitivist/akılcı paradigmanın 20. yüzyılın başlarından itibaren pozitivist ötesi/yorumlamacı paradigmaya doğru evrildiğini ifade eden yazarlar, yaşanan ‘bilimsel devrim’ e işaret ediyorlar. “[B]elirli bir zamandaki bilimsel toplulukça kabul edilmiş yöntem, problem alanı ve çözüm standartlarının kaynağı” (Kuş, 2003: 63) olarak açıklanabilecek paradigmanın değişmesinin sosyal bilimlerdeki yansımaları ise “...sosyal bilimler artık yavaş yavaş fen bilimlerinin kavramları ve yöntemleri yanında, kendi doğasına özgü kavramlar ve araştırma yöntemleri bulmaya başlamaktadır” şeklinde dile getiren Yıldırım ve Şimşek (s. 30), “[s]osyal olgular, sosyal davranışı belirleyen genellenabilir yasalar türetmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının ayrıştırılması ile” (s. 29) anlaşılabilirliğini ve bunun da farklı araştırma yöntemleri ve teknikleri gerektirdiğini belirtiyorlar.

Bu bölüm bu iki temel felsefi yaklaşımın yani pozitivist paradigma ile pozitivist ötesi/yorumlamacı paradigmanın temel nitelikleri ile temel dönüşümlerinin karşılaştırmasını içeren ve bir anlamda tüm bölümü özetleyen iki tablo ile son buluyor.

Birinci bölümün içerisinde de ele alınabilecek ***Nitel Araştırmanın Bilimsel Araştırma Geleneği İçindeki Yeri*** isimli ikinci bölüm pozitivist ötesi/yorumlamacı paradigmanın kuramsal temellerine ışık tutuyor. Bu bölümde antropolojiden, humanistik psikolojiye, sosyolojiden dilbilime dek bir dizi bilimsel alanın nitel araştırma yönteminin oluşumuna yaptıkları katkılar kısaca irdelendikten sonra her bir disiplinin ne tür araştırma yaklaşımları/yöntemleri kullandığı ve bunların nitel araştırmalarla örtüşen yönleri kısa açıklamalarla okuyucuya sunulmakta. Bu bölümde ayrıca nitel araştırmaların özellikleri ve nicel araştırma yöntemleri ile bir karşılaştırmasına da yer verilmiş. Bir anlamda bölüm içinde bir bölüm daha oluşturulmuş.

Birbirine organik olarak bağlı ve tek bir bölüm olarak değerlendirilebilecek bu iki bölümden sonra kitabın en dikkat çekici bölümlerinden biri olan üçüncü bölümde ise Kültür Analizi, Olgubilim, Kuram Oluşturma, Durum Çalışması ve Eylem Araştırması nitel araştırma desenlerinin tek tek ele alınarak ‘temel özellikleri ve farklı boyutları’ ile irdelendiği görülüyor. Araştırma desenini kısaca araştırmanın odağı, veri toplama teknikleri ve veri analiz gibi araştırma evrelerinin birbiriyle tutarlı olmasına rehberlik eden bir strateji olarak özetleyen Yıldırım ve Şimşek (s. 69) her bir desenin ne olduğunu, ne tür problemler üzerine yoğunlaştığını, temel araştırma amaçlarının neler olabileceğini, hangi veri toplama araçlarının

kullanılabileceğini ortaya koyarak örneklerle somutluyorlar. Desenlere ilişkin tartışmalar, veri analizinin nasıl olabileceği ve sonuçların nasıl sunulacağına ilişkin öneriler ile noktalanıyor. Yazarlar bu bölümü nitel araştırma desenlerinin sözü edilen boyutlarıyla karşılaştırıldığı bir tabloyla özetleyerek bitiriyorlar (bkz. s.79). Özet tablosunun da ortaya koyduğu gibi bu bölümde desenler belirli noktalar üzerinden irdelenerek sistemli bir şekilde okuyucuya sunulmakta ancak bu başlıklar açık bir şekilde bölüm içinde kullanılmamakta. Dolayısıyla, bu alt başlıkların bölüm içerisinde de işlevsel olarak kullanılması nitel araştırma yöntemlerine yabancı lisans ya da lisans üstü öğrencileri için daha kolay bir okumaya fırsat verebileceği düşünülebilir.

Üçüncü bölümde farklı araştırma desenleri üzerinden oluşturulmaya çalışılan temel nitel araştırma stratejisinin dördüncü bölümde tüm evreleriyle ele alınıp açıklandığı görülüyor. Karasar'ın da ifade ettiği gibi bilimsel yöntem sonuç itibari ile “[u]ygulandığında, bilime katkı getirmiş ve getireceğine güvenilen” belli süreçleri içerir (2003:12). Yazarlar da nitel araştırmaların takip ettiği süreci ‘Nitel Araştırma Döngüsü’ adını verdikleri bir model ile açıklama yoluna gitmekte (bkz s. 85). Merkezinde araştırma probleminin yer aldığı döngüde diğer tüm süreçlerin hem araştırma problemi ile hem de kendilerinden önceki ve sonraki süreçlerle karşılıklı etkileşim halinde olduğunun vurgusunu yapan Yıldırım ve Şimşek “... araştırmanın başında oluşturulan kavramsal ve yöntemsel yapı süreç içerisinde değişikliklere uğrayabilir. Yani, araştırma süreci içerisinde araştırmanın yönü değişebilir, yeni problemler ortaya çıkabilir ve yeni yöntemlere başvurulması gerekebilir” (s. 46) temel düşüncesinden hareketle nitel araştırmanın doğrusal bir süreci değil döngüsel bir süreci takip ettiğini belirtiyorlar. Bu bölümde ayrıca bu araştırma evrelerinden biri olan soru sorma bir alt bölüm olarak daha derinlemesine irdelenerek, örneklerle destekleniyor.

Şüphesiz, nicel ve nitel araştırmanın ayrıştıkları temel noktalardan biri de örneklem seçimidir. Nitel araştırmalarda temel amaç seçilen örneklemde hareketle evrene ilişkin genellemeler yapmak olmadığından nicel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemleri farklı şekillerde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, kitabın beşinci bölümü bu kritik süreci açıklamakta. *Olasılık temelli örnekleme yöntemleri* hem nicel hem de nitel gelenekler içerisinde karşılaştırılıp açıklandıktan sonra nitel araştırma yaklaşımının bir ürünü olan *amaçlı örnekleme yöntemlerinin* örneklerle tartışıldığı görülüyor.

Yazarlar beşinci bölümü takip eden beş bölümde nitel araştırmalarda kullanılan Görüşme; Odak Grup Görüşmesi; Gözlem; Doküman İncelemesi ve Mecazlar Yoluyla Veri Toplama yöntemlerini irdemişler. Bu bölümler içinde okuyucuyu heyecanlandırabilecek en dikkat çekici bölümler ise Odak Grup Görüşmesi ile Mecazlar Yoluyla Veri Toplama yöntemleri. Araştırma yöntemleri üzerine yazılmış kitaplarda sıklıkla karşılaşılan diğer yöntemlerin

yanında bu iki yöntemin araştırmacılara farklı ilhamlar vereceği şüphesiz. Odak Grup Görüşmesinin tartışıldığı bölüm yazarlardan Şimşek' in de yer aldığı ve bu yöntemin kullanıldığı bir araştırmadan verilen örnek ile son buluyor. Bir başka örnek çalışmayı Kuş'da (2003) da bulmak mümkün. Benzer şekilde Mecazlar Yoluyla Veri Toplama yöntemi için de yine Şimşek' in yürüttüğü bir araştırma kısaca özetlenmiş.

Yöntemlerin tartışıldığı bu bölümlerin genel olarak bir analizi yapıldığında, hepsinin dördüncü bölümde ifade olunan nitel araştırma sürecinin evreleri dikkate alınarak tasarlandığı görülüyor. Bu da her hangi bir yöntemi kullanmak isteyen araştırmacılar için bir izlek oluşturuyor ve dolayısıyla yapılan açıklamaların ışığında bir araştırma tasarlamayı mümkün kılıyor.

Nitel araştırmaların en zor evrelerinden biri de toplanan verilerin analiz edilmesi sürecidir. Bu zorluk temelde, her nitel araştırmada elde edilen verilerin farklı özellikler taşımasından ve dolayısıyla standart bir veri analizi sürecini takip etmenin güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Yıldırım ve Şimşek on birinci bölümde bu zor süreci ele alarak öncelikle çeşitli araştırmacıların nitel veri analizine nasıl yaklaştıklarını ve önerdikleri analiz yollarını açıklıyorlar. Yazarlar daha sonra kendi perspektiflerini ortaya koyarak nitel veri analizinde benimsedikleri *betimsel* ve *içerik analizi* yaklaşımlarını ele alıyorlar. Betimsel analiz basamakları kısaca tanımlandıktan sonra uygulaması bir örnekle okuyucuya sunuluyor. Diğer yaklaşım olan içerik analizinin ise bu bölümde daha derinlemesine incelendiği görülüyor. Bu veri analizi yaklaşımında da nasıl bir sürecin takip edilebileceği ifade edilirken örneklerle destekleniyor. Ayrıca raporlaştırma ve nitel verilerin sayısal analizi de bu bölümde ele alınan diğer alt başlıklar içerisinde. Bu bölümün önemli alt başlıklarından biri de nitel veri analizinde bilgisayar kullanımının incelendiği alt bölüm. Ancak, yazarların da sık sık vurguladığı gibi nitel verinin nicelleştirilmesi çok da sık kullanılan bir yaklaşım olmadığı için bu bölüm örneklerle desteklenmeden yalnızca bir bilgi olarak okuyucuya sunuluyor. Ancak bu bölümün öğreticilik ve rehberlik özelliği, verilen bilgileri destekleyecek ve somutlayacak nitelikte bilgisayar yazılımlarından sağlanacak örnek pencereler/tablolara ile artırılabilir.

Genel bir eğilim olarak araştırma yöntemleri kitaplarında geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının tartışmasının veri analizi tartışmasından önce yapıldığı (bkz. Karasar, 2003; Balcı, 2004; Geray, 2004). Yıldırım ve Şimşek ise bu iki ölçütün tartışmasını on ikinci bölümde ele alarak nitel araştırmalarda bu ölçütlerin karşılanabilmesi için alınması gereken önlemlere ve izlenen stratejilere açıklık getirmekteler. Nicel ve nitel gelenekte bu iki kavramın farklılaştığını ifade eden yazarlar, nitel araştırmalarda araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği olarak tanımlanabilecek güvenilirlikten çok, araştırma sonuçlarının doğruluğunun yani geçerliğin daha çok önem kazandığını

belirtiyorlar. Özellikle raporlaştırma sürecinin öneminin vurgulandığı bu bölümde araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklamasının nitel araştırmada geçerliğin sağlanmasında kullanılan önemli ölçütlerden biri olduğuna işaret edilmekte (s. 257) Nitel araştırmalarda hem geçerlik hem de güvenilirliğin sağlanabilmesi için izlenen stratejilerin tek tek irdelendiği bu bölüm bu iki kavramın bilimsellik çerçevesinde nitel araştırma bakış açısıyla tekrar tartışıldığı bir alt bölüm ile sonlanıyor.

Kitabın on üçüncü ve on dördüncü bölümlerinde ise benzer araştırma yöntemi kitaplarında sıkça ele alınmayan iki yöntemin; Durum (Örnek Olay) Çalışması ile Eylem Araştırması yöntemlerinin tartışıldığı görülüyor. Kitabın ön bir incelemesinde bu bölümlerin diğer araştırma yöntemlerinin tartışıldığı bölümlerin içinde yer almamasına ilişkin doğabilecek merak bu bölümlerin kurgusunun anlaşılması ile son buluyor. Çünkü yazarlar özellikle Durum Araştırma Yöntemini irdeledikleri on üçüncü bölümde bu yöntemin gelişimine ilişkin kısa bilgiler verdikten sonra, bir anlamda kitapta bu noktaya dek tartışmasını yaptıkları her konuyu içine alan bir kurgu ile yöntemi okuyucuya sunma yoluna gidiyorlar. Bu bağlamda araştırma sorularının yazılması, örneklemin seçilmesi, verilerin toplanması, analizi ve raporlaştırma süreçlerinin bu yöntemde nasıl işlediğine ilişkin açıklamalar yine örneklerle desteklenerek tartışılıyor. Benzer şekilde on ikinci bölümde ele alınan geçerlik, güvenilirlik ve genelleme konularına da bu bölümde tekrar değinilerek durum araştırmaları perspektifinden araştırmacıların bu ölçütleri karşılamada izleyebilecekleri stratejiler tartışılıyor. Son olarak yazarlar durum çalışması desenlerini tanıttıkları bir alt bölüm ile bu bölümü bitiriyorlar.

On dördüncü bölüm de ise sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmaya başlanan ve özellikle de eğitim alanında yansımacı öğretmen eğitimi yaklaşımının bir uzantısı olarak eğitim fakültesi programlarında yer alan araştırma becerileri derslerinde belki de en çok vurgusu yapılan yöntemlerden olan eylem araştırma yöntemi ele alınıyor. Bu bölümde sırası ile eylem araştırması türleri, süreci ve bu araştırma türünün öğretimde kullanılmasına değinilmekte. Özellikle bu araştırma sürecinin irdelendiği alt bölüm yine örneklerle destekleniyor ve bu açıdan benzer çalışmalar yapacak araştırmacılara kılavuzluk ediyor.

Kitabın on beşinci ve son bölümünde ise nitel araştırmanın bilimsel alanyazına ve uygulamaya getirebileceği katkılar tartışılmakta. Aslında bu bölümde kitabın tamamında yer verilen tartışmaların satır aralarında değinilen noktalar tekrar ve daha sistemli bir şekilde okuyucuyla buluşturuluyor denebilir. “Nitel araştırma sonuçlarının denencelere ulaşma, model geliştirme ve kuram oluşturma gibi bir dizi bilimsel sonuca dönüşebileceğini” (s. 311) vurgulayan yazarlar aynı zamanda bu sonuçların nicel verilere derinlik, ayrıntı ve anlam kazanmak için de kullanılabilmesine işaret ediyorlar. Nitel araştırma sonuçlarının uygulamaya katkısını ise daha çok uygulamacı bağlamında

irdeleyen yazarlar bu katkıyı kısaca “uygulayıcıya yeni deneyimler kazandırmak ve halihazırda yapmakta olduğu işe ilişkin çeşitli düzeylerde örnekler ortaya koymak” (s. 313) olarak özetliyorlar. Ancak bu katkıların yalnızca bireysel düzeyde olmadığı ayrıca kurumsal ve örgütsel düzeyde de nitel araştırmaların katkı sağladığının altı çiziliyor.

Kitap ayrıca görüşme ve gözlem formları, analiz örnekleri ve nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmış bazı araştırmaların kısa tanımlarının yer verildiği aydınlatıcı eklerle desteklenmiş. Bununla beraber, son yıllarda Türkçe basılmış kitaplarda daha fazla rastlanılan ancak genelde ihmal edilen kavramlar ve isimler dizininin de eklendiği görülüyor.

Son tahlilde *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* kitabı bu alanda etraflıca yazılmış ve örneklerle somutlaştırılmış, bu açıdan da okuyucuda iz bırakan ve nitel araştırma nedir? Nasıl yapılır? Nereden başlanır ve geliştirilir? Nasıl raporlaştırılır? sorularına açık cevaplar veren bir kitap özelliği taşımakta. Kitabın başlığında her ne kadar *Sosyal Bilimler* ifadesi bulunsa da kitapta yer alan örneklerin hemen tamamının eğitim-öğretim faaliyetlerine, ilişkilerine ve durumlarına değgin örnekler olduğu göz önüne alındığında, bu kitabın eğitim-öğretim alanında yer alan öğrenciler ile bu alanda ürün verme gayretinde olan araştırmacıların çok daha fazla ilgisini çekeceği rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Balcı, A. (2004). **Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler.** (4.Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Fraenkel, J.R. ve N.E. Wallen (2000). **How to Design and Evaluate Research in Education.** (4th Edt.) Boston: McGraw-Hill.
- Geray, H. (2004). **Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş.** **Ankara: Siyasal Kitabevi.**
- Karasar, N. (2003). **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuş, E. (2003). **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nicel mi; Nitel mi?** Ankara: Anı Yayıncılık.